

حیات کهن‌ترین درختان جهان در غربت کویر

یزد سرزمین کهنسال‌ترین موجودات زنده دنیاست اما تداوم حیات این درختان کهنسال به عنوان باشکوه‌ترین یادواره های هزاره های پیشین در این خطه کویری به توجه جدی مسئولان و مردم نیازمند است.

جام جم آنلاین: یزد سرزمین کهنسال‌ترین موجودات زنده دنیاست اما تداوم حیات این درختان کهنسال به عنوان باشکوه‌ترین یادواره های هزاره های پیشین در این خطه کویری به توجه جدی مسئولان و مردم نیازمند است. به گزارش مهر، یزد از قدیمی‌ترین استانهای سرزمین ایران بشمار می‌رود به طوری‌که به نقل از برخی منابع، تاریخ سکونت انسان در این سرزمین از هزاره سوم پیش از میلاد نیز فراتر رفته است.

بعضی از متون تاریخی نیز زیربنای شماری از شهرهای این استان مانند میبد را به سلیمان پیامبر، یزد را به ضحاک و اسکندر مقدونی و ابرکوه را به ابراهیم پیامبر نسبت داده‌اند.

آثار برجای مانده از گذشتگان مهم‌ترین مراکز اسکان اولیه در این خطه را مناطقی همچون مهریادین (مهریز)، فهرشان، پهره (فهرج)، خورمیش، ارد (اردکان)، شواز، قلاع موبدان (میبد)، طرنج، عقدا و اشکدز نشان داده‌اند.

سرو پنج هزار ساله ابرکوه، کشف آثار تمدنهای ماقبل تاریخ در منطقه چشمه غربالبیز مهریز و کشف سکه‌هایی مربوط به زمان یوراندخت ساسانی که در میبد ضرب شده‌اند، از دیگر نشانه‌های گویا و مبین تاریخ کهن یزد به شمار می‌روند.

نیمی از درختان کهنسال کشور در استان یزد

درختان دیرزیست که عمر برخی از آنها به چند هزار سال می‌رسد خود گویای تمدن غنی یزد است و اکنون نیمی از درختان کهنسال کشور در استان یزد قرار دارند.

در حالیکه اهمیت حفظ و نگهداری از درختان به عنوان یکی از اصلی‌ترین منابع زیستی بر کسی پوشیده نیست، انسان امروزی چنان از طبیعت فاصله گرفته که نسبت به منابع گیاهی از جمله درختان بی‌توجه شده و غالباً از یاد برده که در روزگاری نه چندان دور، درختان نه فقط نقشی زیست محیطی بلکه اعتقادی در زندگی آدمی داشته‌اند.

مرگ درختان در زمستان و تولد دوباره آنها با فصل بهار، درخت را همواره به نمادی از زندگی و جاودانگی تبدیل کرده و جایگاه خاصی بدان بخشیده است به نحوی که درخت بویژه درختان بزرگ با عمری طولانی در باورهای اعتقادی هر ملتی چنان رسوخ می‌کنند که هاله‌ای از تقدس پیرامون آنها را فرا می‌گیرد و همین باورها قدرتی خاص را برای این درختان قائل کرده است چنانکه هنوز هم در برخی روستاهای ایران درختان کهنسالی را می‌بینیم که به آنها دخیل می‌بندند.

این درختان مقدس که در ایران غالباً درختان چنار و سرو هستند در اعتقادات مردمی قادرند باران بیاورند، خورشید را به درخشش وا دارند، گله‌ها را افزایش بخشند، زنان را به بارداری و زایش یاری دهند و سرانجام نذری را بر آورده سازند.

نکته قابل‌تامل این که بر اساس نتایج بررسی‌های صورت گرفته توسط موسسه تحقیقات جنگل و مرتع سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشورمان، همین اعتقادات و باورهای مردمی از دلایل عمده حفظ درختان دیرزیست عنوان شده است.

شناسایی بیش از 50 درخت کهنسال در استان یزد

این اعتقادات در استان دارالعباده و کویری یزد با شناسایی و ثبت بیش از 50 پایه درخت کهنسال که عمدتاً از گونه‌های مختلفی نظیر سرو، چنار، گردو و زبان گنجشک هستند، مورد توجه بیشتری واقع شده است به طوری که برخی از مردم طبس شبهای جمعه در داخل درخت سرو 1500 ساله خرو این شهرستان برای شفای بیماران چراغی می‌افروزند و به آن پارچه بسته و مراد خود را طلب می‌کنند.

و یا اهالی روستاهای همجوار با چنار تنگ چنار مهریز بر این اعتقاد هستند که این درخت هر هزار سال یک بار خود به خود آتش گرفته و مجدداً خاموش می‌شود.

در مورد چنار 1400 ساله چک چک که از نظر زرتشتیان بسیار مقدس است، می گویند که این درخت تاکنون دو مرتبه تحت تاثیر ریزش کوه شکسته و مجددا روئیده است.

اهالی منطقه دربید یزد نیز برای بر آورده شدن حاجات خود نخ های رنگین به سرو کهنسال خود آویزان می کنند.

در مورد درخت ارس باجگان در شهرستان بافق نیز شایعاتی مبنی بر این که با بریدن شاخه های آن از محل برش خون جاری می شود، وجود دارد لذا با تداعی مقدس بودن درخت، بسیار مورد احترام اهالی است.

چنار تلکین آباد نیر و زبان گنجشک میبد نیز مورد تقدس مردم این مناطق است و به همین علت از چوب آنها برای ساختن نخل به منظور عزاداری در روزهای تاسوعا و عاشورای امام حسین (ع) استفاده می شود.

درختان دیر زیست استان یزد که غالباً بین 800 تا هزار و 500 سال عمر دارند، سمبلی از مقاومت و پایداری مردم کویرنشین در برابر شرایط نامساعد آب و هوایی هستند و عموماً آنها را میراث جاودان پایداری در کویر می دانند.

این درختان علاوه بر این که از مهمترین ذخایر ژنتیکی گیاهی به شمار می روند، مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی و علاقمندان به طبیعت محسوب می شود و از عوامل مهم برای رونق دادن به صنعت اکوتوریسم کشور است.

حیات درختان کهنسال در معرض نابودی است

متأسفانه بنا به اظهار کارشناسان، هم اکنون تعدادی از درختان کهنسال کشورمان که در طول هزاران سال، موانع اکولوژیکی و تنش های نامساعد اقلیمی و محیطی متعدد را پشت سرگذاشته اند، بواسطه بر هم خوردن اکوسیستم طبیعی و مدیریت نادرست در معرض خطر نابودی قرار گرفته اند.

محققان و پژوهشگران کشورمان تاکید دارند که اجرای پروژه های عمرانی نظیر محوطه سازی، آسفالت و خانه سازی در مجاورت درختان دیر زیست بقای این درختان را در استان یزد تهدید می کند و ایجاب می کند با توجه به وجود محدودیتهای بنیادی سرزمین ایران و به خصوص استان یزد از لحاظ تولید بیولوژیک و محدودیت های اقلیمی جغرافیایی، از این گونه های کهنسال جهت تکثیر و حفظ بخشی از ذخایر ژنتیکی کشور استفاده شود.

متأسفانه سرو زیارتگاه شهدای فهرج سالهاست به واسطه عدم مراقبت و نگهداری مناسب خشکیده است، در خردادماه سال 1382 شاهد حادثه غم انگیز فرو افتادن سرو 1700 ساله فیروزآباد شهرستان صدوق بر اثر وزش طوفان و بواسطه عدم مراقبت صحیح و علمی بودیم و اخیراً نیز از نابودی درخت کهنسال گردوی نیر در اثر آتش سوزی خبر می دهند؛ این قبیل حوادث این سؤال را در اذهان مطرح می کند که آیا مابقی درختان کهنسال استان همچون سرو ابرکوه، چنار کرخنگان خاتم، چنار باجگان بافق، سرو منگ آباد مهریز، سرو چم شهرستان تفت، سرو و چنار چک چک در اردکان، سرو خرو طبس و درختان کهنسال بنه و زبان گنجشک در دیگر نقاط استان نیز به این سرنوشت دچار خواهند شد؟

سرو 4500 ساله شهرستان ابرکوه در تمامی جهان به عنوان نمادی از زندگی و زیبایی معرفی شده است هرچند بسیاری حتی از وجود این جاذبه مسلم گردشگری در ۱۲۰ کیلومتری غرب شهر یزد بی خبرند.

سرو کهن ابرکوه(ابرقو) پس از درخت مسوسلا با عمر 4800 سال، نخستین درخت کهنسال جهان و اورگانیزم زنده در روی زمین شناخته شده است.

عمر این نگین سبز کویر ایران که در سال ۱۳۱۲ به عنوان میراث ملی و طبیعی کشور به ثبت رسیده است، از سوی دانشمندان ژاپنی و روس حتی تا 8000 سال نیز برآورد شده است.

حمدالله مستوفی در کتاب نزهت القلوب که در سال 740 هجری قمری تالیف شده است، درباره این سرو آورده است: " آنجا سروی است که در جهان شهرتی عظیم دارد. چنانچه سرو کشمیر و بلخ شهرتی داشته و اکنون این از آنها بلندتر و بزرگ تر است...".

"الکساندر روف" دانشمند روسی عمر این درخت را بین 4000 تا 4500 سال برآورد کرده است.

البته برخی از مورخان نیز پیرترین موجود زنده ایران را دست کاشته زرتشت و برخی کاشت نهال آن را به یافت پسر نوح نسبت داده اند.

این موجود کهن زنده دنیا هم اکنون با قریب به 28 متر ارتفاع و 11.5 متر محیط دور تنه در قلب کویر کشورمان، به زندگی ادامه می دهد.

درخت هزار ساله ابرکوه در باغچه یک خانه

شهرستان ابرکوه دارای سرو کهنسال دیگری نیز هست که سن آن را بیش از هزار سال تخمین می زنند، این درخت در باغچه یکی از خانه های قدیمی این شهر قرار گرفته و البته دارای پلاک میراث فرهنگی است.

منطقه دربید واقع در 30 کیلومتری شمال شرقی یزد نیز میزبان چهار درخت کهنسال و دیرزیست سرو است.

سرو 2500 ساله ای به ارتفاع 21 متر که اهالی منطقه جهت برآورده شدن حاجت به آن پارچه های رنگی آویزان کرده اند و هم اکنون به دلیل محوطه سازی و سنگ چینی در معرض خطر خشکیدگی قرار دارد، سرو 12 متری دیگری که سن آن را نزدیک به هزارسال تخمین زده اند و به گفته اهالی به دلیل انشعابات زیاد درخت در گذشته مردم از ترس اشرار از آن به عنوان پناه استفاده می کرده اند و نهایتاً دو سرو دیرزیست 150 تا 200 ساله که ارتفاع آنها 19 و 11 متر است.

سرو منگ آباد مهریز از درختان کهنسال شهرستان مهریز است که سن آن را بیش از دو هزار سال تخمین زده اند. بر روی تنه این درخت 14 متری آثار زیادی از نوک دارکوب وجود دارد.

چنار تنگ چنار مهریز یکی دیگر از درختان کهنسال مهریز است که در 42 کیلومتری جنوب این شهر واقع شده و سن آن را 1100 تا 1200 سال تخمین زده اند.

اهالی منطقه عقیده دارند که این درخت هر هزار سال یک بار آتش گرفته و خود به خود خاموش می شود و حدود 20 سال پیش نیز درخت آتش گرفته است.

قابل ذکر است که استفاده مستقیم تفرجگاهی و آسیبهای احتمالی ناشی از آن، نمونه تهدیداتی است که این درخت را در معرض خطر قرار داده است.

چنار 1500 ساله روستای نصرآباد نیز دیگر دیدنی درختان کهنسال استان یزد است که در 37 کیلومتری شمال غرب شهرستان تفت روییده است.

درون تنه این درخت به دلیل پوک شدن و آتش سوزی خالی شده و هم اکنون شاخه های جوان این درخت که جایگزین شاخه های اصلی بریده شده، با سیمهای قوی مهار شده است.

چنار اسلامی با سن تخمینی 1500 سال در 10 کیلومتری جنوب غرب شهرستان تفت و در روستای اسلامی قرار دارد. درون تنه این درخت که دارای پلاک میراث فرهنگی است نیز در اثر پوکی خالیست و در گذشته از این فضا برای دکه کفاشی استفاده می شده است.

اهالی روستا می گویند؛ شاخه های این درخت توسط کدخدای محل یک بار جهت ساخت درب و پنجره مدرسه بریده شده است.

سرو روستای چم در پنج کیلومتری شمال شرق شهر تفت و در نزدیکی روستاهای زین آباد و مبارکه واقع شده که سن آن را 1100 سال تخمین می زنند. این درخت ثبت شده در میراث فرهنگی است.

این درخت با ارتفاع 18 متر در حیاط آتشکده زرتشتیان قرار گرفته و در کنار تنه آن جایگاهی برای روشن کردن شمع ساخته شده است. قدیمی های منطقه از هجوم ملخ ها به بسیاری از انشعابات این درخت در حدود 60 سال پیش و همچنین خشک شدن درخت در اثر وزش باد شدید در حدود 50 سال قبل که منجر به ایجاد شکاف در تنه اصلی آن شده، خبر می دهند که البته هم اکنون این شکاف توسط سیم بکسل بسیار قوی مهار شده است.

سرو زین آباد تفت 9 متر ارتفاع و سن آن نزدیک به 900 سال تخمین زده شده است و در پشت این درخت آتشکده بسیار کوچکی

وجود دارد.

پلاک کوبی با میخ تهدیدی جدی برای درختان کهنسال

پلاک کوبی با میخ در تنه درخت کهنسال سرو زین آباد تفت از جمله تهدیداتی است که می تواند این درختان را با خطر مواجه کند.

سن سروهای دو قلوئی روستای مبارکه تفت را 1500 سال تخمین زده اند. هر دو درخت به ثبت میراث فرهنگی در آمده و در نزدیکی آنها بقایای آتشکده کوچکی مشاهده می شود.

چنار 900 ساله طرزجان نیز از دیگر درختان کهنسال شهرستان تفت است که در 27 کیلومتری جنوب تفت و در روستای طرزجان در حال زیست است.

چنار چک چک با سن تخمینی حدود 1400 سال و سرو 200 ساله این منطقه با ارتفاع 27 متر در 48 کیلومتری شمال شرق اردکان واقع شده اند.

درخت چنار چک چک که از زیارتگاه های مهم زرتشتیان محسوب می شود، از منظر این اقلیت دینی بسیار مقدس است. زرتشتیان معتقدند در زمان حمله اعراب شهربانو همسر امام حسین(ع) و دختر یزدگرد در حین فرار عصابی در دست داشته که در این منطقه انداخته و به حکمت خداوند سبز شده است.

اهالی منطقه فیروزآباد شهر میبد در مورد درخت کهنسال زبان گنجشک این محل که سن تقریبی آن را 800 سال تخمین زده اند، می گویند: درخت سه مرتبه از نزدیکی یقه جهت ساختن نخل قطع شده ولی دوباره جوانه زده است. آنها معتقدند به دلیل قرابت احساسی نخل های ساخته شده از این درخت با خود درخت، هیچگاه نمی توان نخل را از زیر درخت عبور داد زیرا در زمان عبور، نخل به درخت چسبیده و درخت استوارتر و قویتر به نظر می آید و از این جهت این درخت را درخت مقدس نیز می نامند.

چنار باجگان بافق با سه شاخه قطور که هر کدام محیطی بالغ بر 2.5 متر دارند از درختان کهنسال شهرستان بافق است که سن آن را با 34 متر ارتفاع، حدود 700 سال ذکر کرده اند.

درخت ارس این منطقه که قبلاً مختصری در مورد آن اشاره شد نیز تاکنون در پناه اعتقادات مردمی حفظ شده است.

سرو شادکام بافق که درختی با 35 متر ارتفاع و در درون یک باغ شخصی قرار دارد نیز در زمره همین درختان مورد احترام است.

چنار تلکین آباد نیز هم از درختان کهنسال مورد احترام در منطقه است که به گفته اهالی حدود 950 سال پیش آتش گرفته و تا نزدیکی یقه سوخته ولی دوباره رشد کرده است. نزدیک به پنج سال پیش نیز یکی از شاخه های قطور فرعی درخت جهت ساخت نخل بریده شد.

گردوی 1200 ساله "نیر" دچار آتش سوزی شد

درخت توت نیر که سن آن را 400 سال تخمین زده اند دیگر درخت دیرزیست منطقه نیر واقع در 60 کیلومتری جنوب شهرستان تفت است.

سن گردوی نیر که اخیراً دچار آتش سوزی شد را 800 تا 1200 سال تخمین زده بودند.

این درخت در نزدیکی تلکین آباد نیر و در مزرعه نو قرار داشت و اهالی محل نشانه های سوختگی بر روی تنه آن را به 150 سال پیش نسبت می دادند.

سرو فیروزآباد اشکذر دیگر درخت کهنسال استان یزد بود ولی دیگر نیست. این درخت 1700 ساله در تاریخ هشتم خردادماه سال 1382 بر اثر طوفان شدیدی که دو ساعت در استان یزد رخ داد از تنه دچار شکستگی شد.

مردم منطقه اظهار می دارند که به دلیل حساسیت این درخت در برابر طوفانهای سهمگین بارها به سازمان میراث فرهنگی هشدار داده بودند.

سرو باغ خواجه تفت، سرو قندی اشکذر، سروهای مقدس روستای خرو طبس، سرو نصرت آباد شاهدهیه، پده هارونی ابرکوه، بانه بداف بخش بهمن ابرکوه، بانه دشت شیطور بافق، چنار و بانه آسویج و درخت بانه کمکوئیه بهاباد، درختان چنار کرخنگان خاتم، چنار جرمق علیای کرخنگان با قطر تنه بیش از شش متر و گردوی کرخنگان که به گفته صاحب آن سالانه به طور متوسط حدود 30 هزار گردو می دهد از دیگر درختان کهنسال استان یزد هستند که به نوعی گنج سربسته مطالعات مدل گیری اهل فن در امر مدیریت احیای منابع طبیعی تجدیدشونده نیز به شمار می روند.

در حال حاضر عواملی همچون پایین رفتن سطح آب سفره های زیرزمینی و افزایش EC (درجه شوری) آب، فقدان نگرش و دستورالعمل علمی نسبت به حفاظت از این درختان، استفاده تفرجگاهی و استراحتگاهی از درختان، پارک سازی و محوطه سازی نظیر آسفالت در اطراف درختان، از بین رفتن باغات اطراف، قطع شاخه ها، آبیاری نادرست و ... وجود آفات و امراض احتمالی، آتش سوزی، وقوع طوفان های سهمگین و ... آلودگی هوا و افزایش خشکی از مهمترین تهدیدها و آسیبهای درختان کهنسال استان یزد بشمار می روند.

در همین راستا علاوه بر تلاش های مختلفی که تاکنون برای شناسایی و محافظت از این درختان به عمل آمده، راهکارهای اجرایی همچون ایجاد مدیریت یکپارچه و وجود هماهنگی لازم میان دستگاه ها و ارگان های ذی ربط، مستندسازی، شناسایی و ثبت ملی و جهانی درختان کهنسال استان، بهره مندی از دستورالعمل های علمی و کارشناسی، تشکیل شورای حفاظت از درختان کهنسال استان، اختصاص اعتبارات لازم، اطلاع رسانی، آگاهی بخشی و معرفی این آثار طبیعی از طریق تولید فیلم، پوستر، برگزاری جشنواره در سطح استانی ملی و جهانی و ... نیز پیشنهاد می شود.

امید است که استانداری، سازمان ها و ادارات جنگل ها، مراتع و آبخیزداری، حفاظت محیط زیست و میراث فرهنگی و گردشگری که از متولیان اصلی حفظ و حراست از این درختان محسوب می شوند، در جهت صیانت از این ارزشهای تاریخی و ژنتیکی، با جدیت بیشتری گام بردارند.